

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису.

ВАСИЛЬЄВ Сергій Володимирович

**ОСОБЛИВОСТІ СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ
ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАПОДІЯНОЇ ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю
ГРОМАДЯНИНА ПРИ ВИКОНАННІ
НИМ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ**

Спеціальність — 12.00.03 — цивільне право;
сімейне право;
цивільний процес;
міжнародне приватне пра-
во.

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 1996

Дисертація

Дисертація виконана на кафедрі цивільного процесу
Національної юридичної академії імені Я. Мудрого.

Науковий керівник — кандидат юридичних наук, профе-
сор, член-кореспондент Академії
правових наук України

КОМАРОВ Вячеслав Васильович.

Офіційні опоненти: — доктор юридичних наук, профе-
сор

ПУШКАР Євген Георгійович,

кандидат юридичних наук, доцент

КІРЄЄВА Наталія Олександрівна,

Провідна організація — Інститут підвищення кваліфіка-
ції Генеральної прокуратури України (м. Харків).

Захист дисертації відбудеться «___» _____ 199__ р.
о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ра-
ди Д.01.01.44 з присудженням вченого ступеня кандидата
юридичних наук при Київському національному універси-
теті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м. Київ,
вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліоте-
ці Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Во-
лодимирська, 58).

Автореферат розіслано «___» _____ 199__ р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук,
доцент

Т. В. БОНДАР

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1. **Актуальність теми дослідження.** В умовах здійснення правової реформи та становлення правової держави, поширення прав і свобод громадян важливе значення надається суду, судовому захисту. У системі юридичних гарантій суд є найвищим гарантом прав громадян і правильного застосування правових норм, оскільки статус суду, його функції та процесуальна форма діяльності створюють перевагу у забезпеченні законності.

Пріоритетним об'єктом судового захисту є невід'ємні права громадянина, в першу чергу такі немайнові блага, як життя та здоров'я. Цивільне законодавство передбачає відповідальність за заподіяння шкоди цим важливим благами. У системі охоронних обов'язань за чинним законодавством особливе місце посідають обов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків (ст. 456 ЦК України).

В юридичній літературі достатньо широко досліджені матеріально-правові гарантії права на відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, проте дуже побіжно — процесуальні. Вони практично не були предметом самостійного дослідження.

Справи про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, посідають досить значне місце у судовій практиці. Вивчення судової практики свідчить, що при розгляді цих справ виникають певні труднощі, зумовлені їх складністю. Нерідко суди допускаються помилок, що призводить до скасування

їх рішень, а, отже, — до несвоєчасного захисту прав громадян.

Подолати труднощі у розв'язанні складних науково-практичних питань, що виникають при розгляді справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, покликана юридична наука. Зазначені обставини зумовили вибір теми цього дисертаційного дослідження, а питання, висвітлені у роботі, є актуальними.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні процесуальної форми при розгляді та вирішенні судом справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, аналізі чинного цивільного процесуального законодавства, судової практики, розроблені науково обгрунтованих пропозицій з удосконалення цивільного процесуального законодавства і практики його застосування.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають сучасні уявлення і теорії про державу і право, що визначають зміст та послідовність процесів поступового розвитку правової системи і такого соціально важливого інституту, як правосуддя, який забезпечує становлення у суспільстві і державі судової влади. Як початковий пункт дисертаційного дослідження проблем предмету науки цивільного процесуального права було використано досягнення наукової школи процесуалістів, які дозволили автору по ряду проблем обгрунтувати положення, що мають характер нових наукових результатів. При цьому використані роботи українських вчених-процесуалістів М. М. Васильченка, Н. Т. Губар, С. Ю. Каца, В. В. Комарова, Л. Я. Носко, Є. Г. Пушкаря, П. І. Радченка, В. І. Тертишнікова, М. Й. Штефана, В. М. Юркова, та інш., а також вчених інших держав — В. М. Аргунова, І. Е. Астрахана, В. В. Бутнєва, М. А. Вікут, Н. А. Громошиної, М. А. Гувіча, А. А. Добровольського, С. Е. Донцова, П. Ф. Єліссейкіна, М. І. Захарова, С. А. Іванової, А. Ф. Козлова, К. І. Комісарова, С. В. Курильова, Ю. І. Лютченка, М. С. Малєйна, В. Д. Некрашиса, В. Т. Смирнова, М. К. Трубнікова, П. Я. Трубнікова, Н. А. Чечіної, Д. М. Чечота, М. С. Щакар'ян, В. М. Щеглова, К. С. Юдельсона, М. Г. Юркевича та інших.

У ході дослідження використовувалися постанови Пленуму Верховного Суду України, в яких містяться роз'яснення щодо застосування чинного законодавства.

Емпіричною базою дисертаційного дослідження стали матеріали судової практики. Дисертантом вивчено понад 250 справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, які розглядалися судами різних областей України.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація є першим в науці цивільного процесуального права дослідженням, присвяченим проблемам розгляду і вирішення спорів про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків.

У результаті комплексного дослідження судочинства в справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, в дисертації сформульовані такі теоретичні висновки та практичні пропозиції, які виносяться на захист і характеризують наукову новизну та практичну значимість роботи:

— право громадян на судовий захист розглядається у нерозривному зв'язку з концепцією правової держави і становленням судової влади. В дисертації обґрунтовується судження про те, що існування судової влади зумовлюється покладанням на неї особливої функції — захист прав і законних інтересів громадян. Право на судовий захист розглядається в першу чергу як забезпечена законом можливість особи звернення до судової влади для захисту її прав та законних інтересів;

— зроблено висновок про універсальність та ефективність цивільно-процесуальної форми. Цивільно-процесуальна форма, на думку дисертанта, може успішно використовуватися при вирішенні різноманітних правових спорів, в тому числі й між власником підприємства та громадянином, який постраждав внаслідок нещасного випадку при виконанні трудових обов'язків;

— розроблено нову модель дослідження особливостей судочинства на прикладі справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків;

— визначено осіб, які беруть участь у справі і мають право порушити цивільну справу про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків;

— обґрунтовується необхідність змін щодо законодавчої регламентації діяльності прокурора та органів державного управління у цивільному судочинстві;

— відповідно до п. 3 ст. 5 ЦПК України за захистом прав та інтересів інших осіб до суду можуть звернутися профспілки. У дисертації сформульований висновок, що ця норма не поширюється на справи про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків;

— обґрунтовані передумови права на подання позову в справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. При цьому проаналізовані загальні передумови цього права і спеціальні передумови, які властиві тільки даній категорії справ. Дається тлумачення п. 1 ст. 136 ЦПК України, який, на думку дисертанта, передбачає декілька підстав для відмови в прийнятті заяви про порушення цивільної справи (підвідомчість, правовий характер вимог, процесуальна правоздатність);

— визначено склад осіб, які беруть участь у справі, в справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, дається тлумачення процесуального законодавства, яке передбачає різноманітні види множинності осіб у цивільному судочинстві;

— обґрунтовано висновок про необхідність участі у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, третіх осіб. Для даної категорії справ характерна перш за все участь третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору на боці відповідача;

— при розгляді комплексу проблем доказування і доказів в справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, висловлені судження про поняття предмета доказування, докази та засоби доказування, факти, які не під-

лягають доказуванню. При аналізі предмета доказування робиться висновок про те, що цей предмет складається із специфічних правоутворюючих фактів, фактів легімітації та фактів приводу до позову, які проаналізовано щодо категорії справ, які є предметом наукового аналізу;

— розкриті правила преюдиції постанов суду, визначено коло засобів доказування з врахуванням правил належності доказів та допустимості засобів доказування в справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків;

— проблематичним в теорії та судовій практиці залишається питання про розмір компенсації за вчинену моральну шкоду, тобто питання про критерії визначення розміру компенсації. У дисертації обґрунтовується положення, що при визначенні розміру компенсації за вчинену моральну шкоду мають враховуватися не тільки ч. 2 ст. 440¹ і розділ II «Правил відшкодування власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівнику ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків», але й сфера розповсюдження відомостей про вчинену подію, вид, ступінь важкості ушкодження здоров'я, суб'єктивна оцінка потерпілим свого порушеного права. У наукових публікаціях з цього приводу дисертантом обґрунтовувалися положення, які в подальшому були сприйняті Пленумом Верховного Суду України у постанові «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року;

— у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, досить часто як письмові докази використовуються матеріали кримінальних справ. В зв'язку з цим пропонується єдиний порядок у вирішенні питання про прилучення матеріалів кримінального судочинства (матеріалів перевірки) до цивільної справи. Необхідно дати з цього приводу й відповідне роз'яснення у постанові Пленуму Верховного Суду України;

— відсутність у законі чітких вказівок про правові наслідки повторної неявки в суд відповідача перешкоджає своєчасному розгляду справи та ускладнює захист інтересів

позивача, ставить відповідача у привілейоване становище відносно позивача і суду, що не відповідає ні інтересам позивача, ні інтересам правосуддя. У зв'язку з цим в ЦПК України пропонується закріпити положення про право суду визнавати обов'язковою явку відповідача в суд у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків;

— на практиці трапляються випадки, коли сторони заявляють необгрунтовані клопотання про надання додаткових доказів. Правильно чинять суди, які при спірному характері клопотань відкладають їх вирішення до моменту завершення дослідження усіх доказів. Цим виключається можливість необгрунтованого відкладання розгляду справи, а також необгрунтованої відмови у задоволенні таких клопотань. Отже, ст. 171 ЦПК України, на думку дисертанта, потребує доповнення, яке сформульоване;

— проаналізовані вимоги, які пред'являються до судових рішень у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. Зроблено висновок, що по цій категорії справ особливе значення слід надати повноті судового рішення, його ясності і чіткості;

— сформульовано ряд рекомендацій з удосконалення цивільного процесуального законодавства.

Практична значимість роботи визначається тим, що автор розробив конкретні рекомендації, які можуть бути використані у нормотворчій діяльності і в подальшому удосконаленні цивільного процесуального законодавства, а також у правозастосовчій діяльності судів. Сформульовані науково-практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності процесуальних гарантій права на відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, удосконалення цивільного процесуального законодавства і судової практики. Висновки та пропозиції автора можуть бути використовані у викладанні курсу цивільного процесуального права у вищих навчальних закладах.

Основні висновки та рекомендації дисертації з удосконалення цивільного процесуального законодавства викладені та обговорені на Міжнародному науковому семінарі «Мо-

дель ЦПК України» (жовтень 1992 р., м. Харків), науково-практичному семінарі «Проблеми розвитку цивільного законодавства і методологія викладання цивільно-правових дисциплін» (січень 1993 р., м. Харків), 2-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Принципи кодифікації законодавства України» (грудень 1993 р., м. Харків), Міжнародній науково-практичній конференції «Україна — Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва» (травень 1996 р., м. Маріуполь).

Основні положення дисертації викладені автором у опублікованих наукових статтях та монографії.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і нормативних матеріалів.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, наукова новизна роботи, визначається методологічна основа та мета дослідження, а також його практична значимість.

Перший розділ — «Порушення цивільних справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків» — присвячений правовій характеристиці інституту відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, дослідженню особливостей порушення даної категорії справ.

У першому параграфі визначається коло осіб, правомочних порушити цивільну справу про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. Відзначається, що право на звернення до суду за судовим захистом — одне з найважливіших суб'єктивних прав у галузі правосуддя.

В літературі немає єдиної думки про зміст права на судовий захист. Деякі вчені трактують його як право на звернення до суду у поєднанні з правом отримати такий захист або у поєднанні з правом отримати рішення, сприятливе для заявника. Більшість авторів зійшлися на думці, що право на судовий захист необхідно розглядати як інститут матеріального та процесуального права на протипагу тим, хто розглядає право на судовий захист як явище, іманентне тільки процесуальному праву.

Дисертант наводить ряд аргументів на підтримку того, що право на судовий захист є інститутом як процесуально-го, так і матеріального права.

У роботі визначене коло зацікавлених осіб, уповноважених порушити цивільну справу про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом, і подана їх характеристика.

При цьому відзначається, що правильне визначення кола осіб, уповноважених порушити цивільну справу, має перш за все практичне значення. Воно сприяє уникненню помилок при застосуванні норм матеріального та процесуально-го права і тим самим підвищує ефективність правосуддя.

На цій підставі робиться висновок про те, що до складу осіб, уповноважених порушити цивільну справу про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю, належать особи, яким у зв'язку з виконанням ними своїх трудових обов'язків заподіяне каліцтво або інше пошкодження здоров'я з вини організації або громадянина. При цьому не має значення форма трудових відносин між робітником і підприємством. У випадку смерті потерпілого цивільну справу в суді можуть порушити непрацевдатні особи, які знаходяться на утриманні померлого або отримали до дня його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилась після його смерті.

Окремо розглянуте питання про правове положення іноземних громадян та осіб без громадянства. Згідно до ст. 423 ЦПК України іноземним громадянам надається процесуальний захист їх прав та інтересів на одних умовах з громадянами України. Отже, іноземні громадяни та особи без громадянства уповноважені порушити цивільні справи про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом. Проте мають бути дотримані деякі умови: іноземні громадяни, які емігрували в Україну для працевлаштування на визначений термін, можуть займатися трудовою діяльністю згідно з одержаним у встановленому порядку дозволом на працевлаштування; з іноземними громадянами має бути у встановленому порядку та формі укладений контракт про прийом на роботу.

До осіб, уповноважених порушити цивільну справу про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, нале-

жать також прокурор, органи опіки та піклування, судові представники.

У другому параграфі висвітлюються передумови права на пред'явлення позову у справах про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом. Відзначається, що оскільки у складі права на позов, право на пред'явлення позову і право на задоволення позову є відносно самостійними правомочностями, теоретично виправдана точка зору, згідно з якою ці правомочності здійснюються при наявності певних обставин. Стосовно права на пред'явлення позову ці обставини виступають як передумови цього права.

Автор дає докладну характеристику загальних і спеціальних передумов права на пред'явлення позову. Загальні передумови пред'явлення позову — це такі, які торкаються будь-яких категорій цивільних справ. На відміну від загальних, спеціальні передумови — це такі, які встановлені для деяких категорій цивільних справ.

В роботі розглянуті такі загальні передумови права на пред'явлення позову, як процесуальна правоздатність заявника, підвідомчість цивільної справи суду, правовий характер вимоги. На підставі цього зроблено висновок про те, що п. 1 ст. 136 ЦПК України по суті передбачає декілька підстав відмови в прийнятті заяви з цивільної справи.

Розглядається питання про обов'язкове попереднє позасудове вирішення спору про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю працівника, органами профспілки як спеціальну передумову права на пред'явлення позову. Автор ставить питання про необхідність існування даного інституту і обґрунтовує положення про те, що наділяти профспілки юрисдикційними правами недоцільно, бо це не відповідає основним завданням профспілок як громадських об'єднань. Розглядати спори про право має тільки суд.

Аналізуючи п. 3 ст. 136 ЦПК України, автор висловлює свої міркування з питань тотожності позовів, наводить та досліджує результати судової практики. У зв'язку з цією проблемою розглянуте питання про тотожність при пред'явленні позовів щодо зміни розміру пенсії потерпілому. При цьому зроблено висновок, що позови про зміну розміру відшкодування не є тотожним з первісними; вони мають нові підстави і спрямовані на захист права з урахуванням обставин, які повинні змінитися.

Згідно з п. 4 ст. 136 ЦПК України суддя відмовляє в прийнятті заяви, якщо в провадженні суду є справи щодо спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав. Практично таке ж становище можливе, якщо закон встановлює для тієї чи іншої категорії справ альтернативну підсудність, тобто надає позивачу право вибору суду. Так, у відповідності зі ст. 126 ЦПК України позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим пошкодженням здоров'я, а також втратою годувальника, можуть пред'явитися позивачем за його місцем проживання або місцем заподіяння шкоди.

Стосовно передумов права на пред'явлення позову, передбачених в п. 5, 6 ст. 136 ЦПК України (наявність рішення товариського суду, передача спору на розгляд третейського суду), то вони не застосовуються у даній категорії справ.

У третьому параграфі відмічено, що коли зацікавлена особа має право на пред'явлення позову, то для його реалізації має бути дотриманий певний процесуальний порядок. Автор виділяє і аналізує такі умови: підсудність справи; пред'явлення позову дієздатною особою; при пред'явленні позову судовим представником останній має володіти повноваженням на ведення справи; позовна заява має бути обкладеною державним митом; позовна заява має відповідати вимогам, які пред'являються до неї та характеризують порядок реалізації права на пред'явлення позову.

Звертається увага на особливості застосування процесуального законодавства у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. Так, характеризуються особливості підсудності цих справ, участі у цивільному процесі неповнолітніх громадян, яким заподіяна шкода на виробництві або у зв'язку з втратою годувальника, особливості судового представництва в цих справах і деякі інші питання.

Зроблено висновок про те, що недотримання порядку пред'явлення позову у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, може призвести до різноманітних процесуальних наслідків. У випадках, коли справа не підсудна суду, коли заява подана недієздатною особою, коли

заява від імені зацікавленої особи подана особою, яка не має повноважень на ведення справи, суддя відмовляє в прийнятті заяви про порушення цивільної справи, про що виносить ухвалу, де має бути вказано, як усунути обставини, що перешкоджають порушенню справи. Відмова у прийнятті заяви за зазначеними підставами не перешкоджає повторному звертанню до суду з заявою у тій же справі, якщо буде усунене допущене порушення. Недотримання вимог, що пред'являються до позовної заяви, призводить до інших правових наслідків. Встановивши, що позовна заява не відповідає вимогам, які пред'являються до її форми і змісту, не має необхідної кількості копій, суддя повинен винести ухвалу про залишення заяви без руху, про що сповіщає позивача і надає йому строк для усунення недоліків.

У другому розділі — «Склад осіб, які беруть участь у справі про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків» — аналізується правове положення осіб, які беруть участь у справі при розгляді спорів про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом.

У першому параграфі на підставі аналізу наукової літератури автор приходить до висновку, що поняття сторін у цивільному процесі більш широке, ніж поняття сторін в матеріальних правовідносинах, а уявлення про сторони як учасники матеріальних правовідносин, є обмеженим.

Сторонами у справах про відшкодування шкоди можуть бути суб'єкти спірних матеріально-правових відносин.

Позивач — це особа, відносно якої в момент порушення справи припускається, що їй завдано шкоду внаслідок делікта (заподіяння шкоди), що вона є носієм суб'єктивного права.

Відповідачем у справі має виступати особа — суб'єкт відповідальності у зобов'язанні із заподіянням шкоди.

На думку дисертанта, незалежно від того, хто звернувся з позовом до суду (особа, яка потерпіла внаслідок нещасного випадку або власник підприємства, установи, організації), предметом судового розгляду є матеріально-правова вимога, яка виникла із спірного правовідношення. Якщо власника (уповноважений ним орган) у випадку порушення даної справи вважати позивачем у справі, то при правомірності вимоги працівника суд повинен присудити

певні стягнення з відшкодування шкоди. Ці суми стягаються тільки з відповідача, оскільки з позивача у разі відсутності зустрічного позову нічого не може стягатися. Отже, у всіх випадках власник (уповноважений ним орган) може бути тільки відповідачем у справі.

Оскільки справи про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків можуть порушуватися власником підприємства, установи, організації (уповноваженим ним органом), то суттєвою особливістю є те, що у цих справах можливі, так би мовити позивачі за заявою, коли справа про відшкодування шкоди порушується не самим громадянином, утриманцем або їх представником, а підприємством після розгляду у профкомі підприємства.

Таким чином, позивачами у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, можуть бути: потерпілий, а у випадку смерті потерпілого — непрацездатні особи, які знаходилися на утриманні померлого або мали до дня його смерті право на отримання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася після його смерті.

Оскільки у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні трудових обов'язків, досить типовою є ситуація, коли цивільна справа порушується не позивачем, а іншими особами, дисертант вважає, що необхідно виділити категорію так званих процесуальних позивачів, хоча дана точка зору у літературі не підтримується.

Висловлюється припущення, що особи, які порушують справу на захист прав та інтересів інших осіб, посідають у процесі самостійне місце і мають іменуватися процесуальними позивачами. Дисертант виділяє як процесуальних позивачів у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків власника підприємства, прокурора, органи опіки та піклування, а також договірних (добровільних) представників.

Відповідачем у справі може виступати організація або громадянин, з яким потерпілий перебував у трудових правовідносинах, незалежно від форми власності та організаційно-правової форми підприємницької діяльності.

У другому параграфі досліджуються проблеми процесуальної співучасті при розгляді справ даної категорії.

У дисертації розглянуті питання про поняття, підстави та види процесуальної співучасті. Дисертант робить висновок, що для співучасті характерне таке: 1) співучасники є суб'єктами тих спірних матеріально-правових відносин, які входять в предмет позову; 2) співучасники — особи, які беруть участь в одному і тому ж процесі; 3) право вимоги або обов'язок одного з співучасників не виключає права вимоги або обов'язок інших співучасників; 4) співучасть — інститут процесуального права.

Аналіз законодавства та судової практики дав змогу зробити висновок, що у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, може мати місце обов'язкова пасивна співучасть. Даний вид співучасті можливий, якщо предметом позову є загальне право або загальний обов'язок суб'єктів спірного правовідношення, і правильне, вичерпне питання про права та обов'язки може стояти за умови, що у розгляді справи беруть участь усі співучасники.

Недотримання правил про обов'язкову процесуальну співучасть призводить до певних процесуальних наслідків, а саме: скасування судового рішення (ст. 314 ЦПК України).

При розгляді справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, допустима й факультативна співучасть. Вона можлива тоді, коли одночасний розгляд кількох однорідних і взаємопов'язаних вимог відповідає меті співучасті і на думку суду є доцільним.

Дослідження проблем співучасті у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, показало, що в теорії та судовій практиці у справах даної категорії не існує відмінності між співвідповідачами та другими відповідачами. Звернено увагу, що співвідповідач і другий відпо-

відач мають у цивільному процесі самостійне процесуальне положення. Відмінності в їх положенні полягають у тому, що відповідальність одного з них за позовом повністю виключає відповідальність іншого. Разом вони відповідати за позовом не можуть.

У третьому параграфі висвітлено питання правового положення третіх осіб у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. Інститут третіх осіб у цивільному судочинстві — це специфічний інститут процесуального права, специфічна форма участі у процесі кількох зацікавлених осіб поряд з процесуальними співучасниками (ст. 104 ЦПК України) і участі в одній справі належної та неналежної сторін (ст. 105 ЦПК України). У справах про відшкодування шкоди переважно беруть участь треті особи, які не заявляють самостійних вимог про предмет спору. Підставою їх участі у процесі є, як правило, можливе право регресу тієї особи, на боці якої третя особа виступає (ст. 452 ЦПК України).

Беручи участь на стороні відповідача, третя особа може здійснювати захист своїх прав двоюко. По-перше, вона може допомогти відповідачу звільнитися від відповідальності за позовом, якщо відповідач посиляється на відсутність своєї вини (ст. 440 ЦПК України), або на грубу необережність (ст. 454 ЦПК України) самого потерпілого. По-друге, третя особа, беручи участь у справі, може прагнути довести відсутність вини у своїх діях, що виключатиме можливість задоволення регресного позову.

Вивчення судової практики свідчить про те, що при розгляді справ про відшкодування шкоди, коли суб'єкт відповідальності перед потерпілим і безпосередній заподіювач шкоди — різні особи, суди, як правило, залучають останніх як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Вважаємо, що така практика має бути схвалена. Навпаки, не можна визнати правильним, що у деяких випадках безпосередні заподіювачі шкоди не залучалися до участі у справі.

Суди часто не залучають до участі у справі третіх осіб, оскільки вони за скоєний ними злочин (якщо заподіяна шкода підпадає під ознаки складу злочину) покарані позбавленням волі і відбувають це покарання у виправно-тру-

дових установах. Вважаємо, що і в таких випадках немає ніяких підстав ні для відмови у задоволенні клопотання осіб, які беруть участь у справі, про залучення третьої особи у процес, ні для пасивності суду у цьому питанні.

Розглянуто питання про можливість участі у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, у випадку заподіяння шкоди працівнику з вини власника підприємства, коли такому заподіяння сприяла поведінка третіх осіб.

Третій розділ — «Доказування, докази, і судові рішення у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків» — присвячений дослідженню особливостей доказування та прийняття судового рішення по справі.

У першому параграфі автор формулює поняття предмета доказування, яке визначається як специфічна категорія, котра визначає коло фактів матеріально-правового значення, що підлягають установленню для вирішення цивільної справи по суті, тобто тільки для вирішення питання про права та обов'язки сторін.

На думки дисертанта, у предметі доказування розрізняють три групи фактів: 1) факти, що створюють права та обов'язки, які мають для даної вимоги правоутворююче значення — факти специфічно правоутворюючі; 2) факти легітимації, тобто такі, які пов'язують позивача з його домаганнями і відповідача із відповідним зобов'язанням; 3) факти приводу до позову, наявність яких робить можливим судовий захист права.

Своєрідність предмета доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, полягає в тому, що при його визначенні необхідно застосувати не тільки ст. 456 ЦК України, але й ст. 440 ЦК України, яка передбачає загальні підстави відповідальності за заподіяння шкоди.

З урахуванням того, що у справах даної категорії застосовується ст. 440 ЦК України, необхідно визначити, що до предмету доказування входять перш за все такі обставини: наявність шкоди, протиправність дій заподіювача шкоди, причинний зв'язок між протиправною поведінкою заподію-

вача і шкодою, а також наявність вини заподіювача шкоди. Дисертант також аналізує факти легітимації та факти приводу до позову.

Внаслідок смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого, а також дитина померлого, що народилася після його смерті. В таких випадках до предмета доказування у справах про відшкодування шкоди обов'язково входить факт перебування позивача на утриманні померлого, а також факт народження дитини.

У деяких випадках до предмета доказування у справах про відшкодування шкоди може бути включений факт заподіяння моральної шкоди відповідного розміру.

Згідно зі ст. 31, 32 ЦПК України не підлягають доказуванню обставини, визнані судом загальновідомими; факти, преюдиціально встановлені рішенням або вироком суду з раніше розглянутої справи; презумовані факти (правові презумпції). Зазначені статті застосовуються також при розгляді та вирішенні справ про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків. Дані факти проаналізовані стосовно категорії справ про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом. Зокрема, обгрунтовані положення про преюдицію постанов слідчих органів.

Аналізується правоположення про презумпцію вини заподіювача шкоди.

У другому параграфі визначається коло засобів доказування, які можуть бути використані для підтвердження фактів, що входять до предмета доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків.

У дисертації, на відміну від раніше використовуваних методик, науково-прикладних досліджень, проблеми засобів доказування з окремих категорій цивільних справ, ці проблеми досліджуються під кутом зору так званих необхідних доказів у справі. На думку дисертанта, необхідні докази — це сукупність доказів, яка забезпечує винесення законного та обгрунтованого судового рішення.

Крім того, окремо розглянуто питання належності доказів і допустимості засобів доказування у справах про від-

шкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків.

Поряд із розглядом загальних питань засобів доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, у дисертації аналізуються конкретні засоби доказування для підтвердження відповідних обставин, які входять до предмета доказування у справі.

У третьому параграфі проаналізовані вимоги, які пред'являються до судових рішень у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків.

З точки зору дисертанта, природа судової влади та риси, які характеризують її особливості, є вихідними положеннями, котрі визначають сутність судового рішення у цивільній справі. Судова влада здійснюється тільки тоді, коли потрібно вирішити із дотриманням усіх гарантій правосуддя той чи інший правовий спір. Тому судове рішення — правозастосовний акт правосуддя.

Судове рішення можна розглядати не тільки як акт правосуддя, але й як процесуальний документ. Судове рішення як процесуальний документ є зовнішнім виявленням акту правосуддя. Таким чином, судове рішення як акт судової влади — це правозастосовний акт, оформлений у вигляді процесуального документа, котрий підтверджує правовідносини сторін на підставі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи.

Судове рішення, як акт правосуддя, має відповідати вимогам, які до нього пред'являє закон. Воно має бути законним, обґрунтованим, повним, визначеним, повинне відповідати формі, бути ясним та точним.

Судове рішення у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків, також має відповідати цим загальним вимогам. Разом із тим у теорії цивільного процесу визнано, що є достатньо підстав для тверджень про своєрідність рішень з окремих категорій цивільних справ. Своєрідність судових рішень з тих чи інших справ у деяких випадках визначається процесуальним, а також матеріальним законодавством, яке підлягає застосуванню.

Проаналізовані поняття законності та обґрунтованості судового рішення у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків.

Зроблено висновок про те, що даній категорії справ особливе значення слід надавати повноті судового рішення, його ясності та точності. При цьому проаналізовані ці вимоги, розроблені конкретні рекомендації щодо змісту мотивувальної та резолютивної частини судового рішення стосовно будь-яких рішень у справах про відшкодування шкоди, заподіяної трудовим каліцтвом.

Розглянуті також інші проблеми. Наприклад, однією з проблем при прийнятті судового рішення залишається питання про розмір компенсації за заподіяну моральну шкоду, тобто питання про критерії визначення розміру компенсації. На жаль, судова практика щодо визначення розміру компенсації за моральну шкоду ще незначна. Вважаємо, що при визначенні розміру компенсації мають враховуватися не тільки положення ч. 2 ст. 440¹ ЦК України, але й сфера розповсюдження повідомлень про дію, що трапилася, вид, ступінь складності пошкодження здоров'я суб'єктивна оцінка потерпілим свого порушеного права.

У загальних висновках автор підводить підсумки проведених досліджень і формулює найважливіші та принципові наукові результати дисертаційної роботи.

Основні положення дисертації викладені у таких роботах автора:

— Предмет доказывания по делам о возмещении вреда, причиненного страхователем // Проблемы развития гражданского законодательства и методология преподавания гражданско-правовых дисциплин: Тезисы докладов на научно-практическом семинаре 29—30 января 1993. — Харьков, 1993. — С. 148—149.

— Возмещение ущерба, причиненного работнику // Бизнес-Информ. — 1993. — № 16. — С. 10—11.

— Гражданско-процессуальные вопросы возбуждения дел с возмещением вреда, причиненного жизни и здоровью гражданина при исполнении трудовых обязанностей // Бизнес-Информ. — 1993. — № 26. — С. 10—11; № 28. — С. 17.

VASSILYEV S. V. The features of the legal procedure regarding the cases on damages of the harm caused injury to the life and health of a citizen in the performance of his duties.

The thesis in the form of the manuscript for a Candidate of Laws degree on the specialized field 12.00.03-civil law, family law, lawsuit, international private law. Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, 1996.

It is defending theoretical principles of the features of the legal procedure regarding the cases on damages of the harm caused injury to the life and health of a citizen in the performance of his lawsuit form. It was worked out a new model of the investigation of the features of the legal procedure on the example of the study of the cases on damages of the harm. It was defined a complement of persons participating on the case, which has a right to bring a civil action on damages of the harm.

It was explained the rules of the prejudicial of the judicial resolutions. It was defined the object and tools of the proving. It was analyzed demands making on judicial resolutions. It was formulated recommendation for the improvement of the lawsuit legislation.

ВАСИЛЬЕВ С. В.

Особенности судопроизводства по делам о возмещении вреда, причиненного жизни и здоровью гражданина при исполнении им трудовых обязанностей.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 — гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право; Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Защищаются теоретические положения об особенностях судопроизводства по делам о возмещении вреда, причиненного жизни и здоровью гражданина при исполнении им трудовых обязанностей. Сделан вывод об универсальности и эффективности гражданско-процессуальной формы. Оработана новая модель исследования особенностей судопроизводства на примере изучения дел о возмещении вреда. Определены состав лиц, участвующих в деле, управомоченных возбудить гражданское дело о возмещении вреда. Раскрыты правила преюдиции судебных постановлений. Определены предмет доказывания и средства доказывания. Проанализированы требования, предъявляемые к судебным решениям. Сформулированы рекомендации по совершенствованию гражданского процессуального законодательства.

Ключові слова: судовий захист, відшкодування шкоди, предмет доказування, судові рішення.

Важнейшим является требование, касающееся формы и содержания договора. По договору, по которому одна из сторон обязана совершить в пользу другой стороны определенное действие или воздержаться от совершения определенного действия, в том числе от совершения определенной деятельности, и при этом не обязана возместить другой стороне понесенные в связи с исполнением договора расходы, если иное не предусмотрено в договоре. Договор, в котором одна из сторон обязана совершить в пользу другой стороны определенное действие или воздержаться от совершения определенного действия, в том числе от совершения определенной деятельности, и при этом не обязана возместить другой стороне понесенные в связи с исполнением договора расходы, если иное не предусмотрено в договоре, является договором возмездным, если иное не предусмотрено в договоре. Договор, в котором одна из сторон обязана совершить в пользу другой стороны определенное действие или воздержаться от совершения определенного действия, в том числе от совершения определенной деятельности, и при этом не обязана возместить другой стороне понесенные в связи с исполнением договора расходы, если иное не предусмотрено в договоре, является договором безвозмездным, если иное не предусмотрено в договоре.

В. С. С. С. С.

Согласно статье 1040 Гражданского кодекса Российской Федерации, договор, в котором одна из сторон обязана совершить в пользу другой стороны определенное действие или воздержаться от совершения определенного действия, в том числе от совершения определенной деятельности, и при этом не обязана возместить другой стороне понесенные в связи с исполнением договора расходы, если иное не предусмотрено в договоре, является договором возмездным, если иное не предусмотрено в договоре.

Согласно статье 1040 Гражданского кодекса Российской Федерации, договор, в котором одна из сторон обязана совершить в пользу другой стороны определенное действие или воздержаться от совершения определенного действия, в том числе от совершения определенной деятельности, и при этом не обязана возместить другой стороне понесенные в связи с исполнением договора расходы, если иное не предусмотрено в договоре, является договором возмездным, если иное не предусмотрено в договоре.

OR 834

AV 36.260